

Роль примусу в правоохоронній

діяльності військової служби правопорядку

О. П. Котляренко

здобувач кафедри правового забезпечення
Гуманітарного інституту Національного
університету оборони України

У статті проведено аналіз нормативно-правових актів і теоретичних положень, які характеризують правоохоронну діяльність, виокремлено її основні ознаки. Визначено, що у Збройних Силах України правоохоронна функція держави реалізується Військовою службою правопорядку із застосуванням методу примусу. З'ясовано його вплив на зміцнення законності та правопорядку в Збройних Силах України.
Ключові слова: державний примус, заходи примусу, правоохоронні органи, правоохоронна діяльність, Служба правопорядку, Збройні Сили України.

В статтє проведен анализ нормативно-правовых актов и теоретических положений, которые характеризуют правоохранительную деятельность, выделено ее основные признаки. Определено, что в Вооруженных Силах Украины правоохранительная функция государства реализуется Военной службой правопорядка с применением метода принуждения. Выяснено его влияние на укрепление законности и правопорядка в Вооруженных Силах Украины.

Ключевые слова: государственное принуждение, меры принуждения, правоохранительные органы, правоохранительная деятельность, Служба правопорядка, Вооруженные Силы Украины.

The analysis of normatively-legal acts and theoretical positions that characterize law-enforcement activity, distinguished its basic iditication, is conducted in the article. It was determined, that in the Armed Forces of Ukraine the law-enforcement function of the state is realized by Military police with compulsion method. Author clarified its influence on strengthening of legality and law and order in the Armed Forces of Ukraine.

Keywords: state compulsion, events of compulsion, law enforcement authorities, law-enforcement activity, Military Police of Armed Forces of Ukraine.

Проголосивши свою незалежність, Україна стала на шлях розбудови власної правової держави, становлення якої значною мірою залежить від діяльності правоохоронних органів, які забезпечують суспільний правопорядок.

Конституція України [1] вимагає від держави створення та забезпечення такої системи суспільних відносин, яка була б спрямована в першу чергу на реальний захист прав і свобод людини та громадянина в усіх сферах суспільного життя, в т. ч. й у військовій сфері. Основним елементом такої системи має бути відповідний механізм забезпечення всебічної реалізації прав, свобод і обов'язків людини та громадянина, що охоплюється поняттям правоохоронної діяльності. У цьому контексті правоохоронну діяльність можна розглядати як вид державної діяльності, яка спрямована на захист законності, прав і свобод громадянина, протидію злочинності та іншим правопорушенням, і здійснюється уповноваженими на те державними органами шляхом застосування заходів профілактики, примусу і покарань, врегульованих законом. Відтак, дослідження діяльності органів, уповноважених їх застосовувати, не втра-

чають актуальності. За сучасних умов ця проблема набуває особливої гостроти та необхідності наукового аналізу. Адже в державі триває процес реформування правоохоронних органів, Збройних Сил України, а правоохоронна діяльність стає одним із пріоритетних напрямків суспільно значущої діяльності держави. Особливу, так звану військово-правову специфіку має правоохоронна діяльність держави у Збройних Силах України, що здійснюється Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України (далі – Служба правопорядку).

Правові проблеми застосування примусу широко досліджуються науковцями як в загальній теорії держави та права, так і в окремих галузях права. Однак, незважаючи на велику кількість праць, присвячених саме примусу, на сьогодні відсутнє єдине загальноприйняте визначення цього поняття. Така ситуація певною мірою пояснюється багатогранністю правової категорії примусу, що й обумовлює використання науковцями різних підходів у процесі з'ясування її сутності.

Теоретичною основою статті стали праці таких вчених, як М. І. Козюбра, В. В. Копейчиков, А. М. Колодій, О. Ф. Скакун, С. Л. Лисенков, І. В. Солов'євич, Б. М. Ринажевський, Ю. Є. Полянський, С. Ю. Поляков та ін. Проблеми застосування адміністративного примусу, його місця в системі державного примусу розглянуті у працях В. Б. Авер'янова, Г. Т. Агеєнкової, О. М. Бандурки, Ю. П. Битяка, О. А. Троянського, А. Т. Комзюка та ін., проте комплексного ґрунтового дослідження правоохоронної діяльності Військової служби правопорядку та ролі в ній примусових заходів не проводилось. Тому метою цієї статті є аналіз правових заasad і теоретичних положень, які регулюють застосування Службою правопорядку заходів примусу, з'ясування їх впливу на зміцнення законності та правопорядку

в Збройних Силах України, а також вироблення пропозицій щодо удосконалення діяльності Служби правопорядку.

На жаль, і сьогодні внаслідок невідповідності свідомості окремих громадян суспільній свідомості дотримання встановлених правил ще не стало звичною нормою поведінки для всіх членів суспільства. Деякі з них порушують встановлений правопорядок, чинне законодавство, скоюють правопорушення. За цих умов держава змушена поряд із засобами профілактики правопорушень використовувати і засоби примусу. Звичайно, державний примус є крайнім заходом, що використовується як об'єктивно необхідний. Його реалізація впливає на формування психічного укладу громадян, їх світогляду, сприяє виробленню звичок правомірної поведінки.

Суттєві зміни у воєнній політиці України, які зумовили необхідність реформування її Збройних Сил, переорієнтація на принципи професійного комплектування, трансформація системи виховної роботи, значущість процесів кількісного скорочення особового складу, різке зменшення якісного рівня призовного контингенту, падіння престижності військової служби та інші численні проблеми визначаються сучасним станом суспільства України. Вказані негативні обставини, які залишаються поширеними у Збройних Силах України, створюють непоодинокі випадки, коли військовослужбовці Служби правопорядку вимушені вдаватися до використання примусових заходів впливу на поведінку окремих учасників військово-службових відносин. Для ефективної реалізації покладених на Службу правопорядку завдань вона наділена повноваженнями застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю у випадках і в порядку, передбачених Законом України «Про Військову службу правопорядку

у Збройних Силах України» від 7 березня 2002 р. (далі – Закон) [2, ст. 9-11].

Головною перевагою будь-якої влади є застосування сили для забезпечення повсюдного й безумовного виконання її волі. Ще в «Паңдектах» Юстиніана було занотовано: «Vim vi repellere licet» (насильство дозволено відбивати силою) [3, с. 3]. Для цього утворювалися спеціальні загони озброєних людей (армія, прикордонні частини, поліція, аналогічні формування), які були організовані та навчені для застосування сили, в тому числі в межах держави, проти власного населення. У наш час також визнано за можливе правомірне та необхідне застосування сили у внутрішніх справах будь-якої держави, тобто т. зв. поліцейської сили [3, с. 6]. Чинник «сила» має форму матеріально-технічних дій, є засобом самостійного характеру, який призначений для припинення правопорушення шляхом обмеження свободи дій особи, заподіяння шкоди майну. Її застосування обов'язково має супроводжуватися екстраординарними, винятковими умовами, що і підкреслює її спеціальне призначення. Поняття «сила» у правовій літературі розглядається як родовий, інтегрований чинник для подальшої класифікації. Зокрема, О. Фролов за підставами застосування сили виокремлює вогнепальну зброю, спеціальні засоби, заходи фізичного впливу, а за функціональним призначенням – зброю (збройну силу), фізичну (неозброєну) силу, прилади, спеціально сконструйовані або пристосовані для утримання особи [3, с. 7]. Таким чином, за допомогою сили реалізується примус, який є одним із силових ресурсів влади, що виконує функцію охорони внутрішнього правопорядку. Саме таку сучасну назву правоохоронних органів пропонує Ю. Є. Полянський, перейменувавши їх на «органи охорони правопорядку». Квінтесенцією діяльності цих

органів, на його думку, повинна бути протидія злочинності (боротьба зі злочинністю) [4, с. 34].

Владний характер правоохоронної діяльності полягає у захисті суспільних відносин від протиправних посягань. Захист або поновлення порушеного права здійснюють правоохоронні органи. Рішення, прийняті правоохоронними органами, що наділені владними повноваженнями, мають обов'язковий характер. У разі невиконання або неналежного виконання приписів цих органів посадові особи притягаються до відповідальності. Використання державного примусу при цьому визначене потребою вчинення відповідних дій, спрямованих на захист і відновлення порушеного права, поза волею правопорушника.

У процесі забезпечення правопорядку правоохоронні органи переконують або примушують громадян визнати цей порядок саме як правовий, що не тільки регламентується, а й гарантується правом. Однак у такому випадку природа і характер правоохоронної діяльності значною мірою залежатимуть від того, наскільки збігаються уявлення про право у громадян та у співробітників правоохоронних органів. Від рівня збалансованості цих уявлень прямо залежить реальне співвідношення переконання і примусу в їх діяльності.

Варто зауважити, що в науці і практиці питання віднесення певного державного органу до правоохоронного вирішуються досить неоднозначно. Вказане зумовлюється як і відсутністю узгодженого теоретичного розуміння складу й системи правоохоронних органів, так і відсутністю чіткої законодавчої регламентації критеріїв належності тих чи інших інституцій до числа правоохоронних.

Так, у статті 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. визначено, що пра-

воохоронні органи – органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій [5]. Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 р. встановлює, що правоохоронні органи – це державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [6, ст. 1]. У статті 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. визначено перелік правоохоронних органів, до яких законодавцем віднесено, зокрема, органи Служби правопорядку, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [7]. Безперечно, що загальною ознакою правоохоронних органів, згідно з цими визначеннями, є здійснення ними правоохоронних функцій, проте саме поняття «правоохоронна функція» у згаданих та інших нормативно-правових актах відсутнє.

Доречними з цього приводу є думки вчених-правників. Так Ю. С. Плигун вважає, що правоохоронна діяльність визначається «правоохоронною функцією» держави, здійснюється в рамках правоохоронних відносин та відповідає їх принципам. Владна діяльність правоохоронних органів виражається в тому, що вони, будучи частиною апарату держави, мають компетенцію розглядати різні юридичні справи та опираються на можливість застосування державного примусу [8, с. 17]. На думку С. Ю. Полякова, «правоохоронна функція» полягає у локалізації, нейтралізації і недопущенні правопорушень. Реалізація цієї функції у Збройних Силах України здійснюється уповноваженими органами із застосуванням примусу, як засобу забезпечення законності і правопорядку [9, с. 186]. С. Л. Ли-

сенков вважає, що сутність «правоохоронної функції» полягає в забезпеченні безпосереднього державного реагування на правопорушників шляхом притягнення їх до юридичної відповідальності. При здійсненні цієї функції відповідні державні органи спираються на методи переконання і примусу [10, с. 75-76]. Немає єдиного підходу до визначення цього поняття і серед працівників правоохоронних органів.

Для виокремлення з великого розмаїття державних органів тих, які займаються саме правоохоронною діяльністю, слід визначити ознаки такої діяльності. Так, І. В. Солов'євич виокремлює такі ознаки правоохоронної діяльності: державно-владна специфіка, що виявляється у захисті певних суспільних відносин компетентними органами державної виконавчої влади; підзаконність – здійснення повноважень в чітко регламентованих законом процесуальних межах; правозастосовний характер рішень, що приймаються, – полягає не у встановленні нових норм права, а лише у застосуванні вже діючих норм; можливість застосування примусу – запобіжних засобів припинення протиправної діяльності [11, с. 11-12].

М. С. Тимченко серед істотних ознак правоохоронної діяльності називає примус засобом впливу на адресатів, тобто примус застосовується у процесі такої діяльності й відрізняє органи, що його застосовують, від інших. На його думку, дії та результати дій суб'єктів правоохоронної діяльності спрямовані не на себе, а на інших суб'єктів, створюючи, змінюючи, захищаючи, підтверджуючи або припиняючи права та обов'язки останніх [12, с. 5-6].

Тобто основа повноважень цих органів, і таку думку підтримують М. С. Тимченко, О. М. Бандурка, А. Т. Комзюк та ін., полягає у праві змушувати певне коло осіб що-небудь зробити чи, навпаки, утриматися від певних дій. Відповідно, Служба

правопорядку (аналог військової поліції в інших країнах), як і міліція, на відміну від інших правоохоронних органів (наприклад, прокуратури), діє шляхом безпосереднього примусу. Вона не виносить рішень, що передують застосуванню сили чи постанов про застосування насильства. Вона просто його здійснює [13, с. 10]. Існують випадки необхідності негайного реагування та припинення правопорушень, і саме за таких обставин посадова особа Служби правопорядку, діючи як представник правоохоронного органу, у суворій відповідності до закону застосовує заходи насильства без попередження, що підкреслюється особливістю функціонування у багатьох країнах світу військової поліції.

Вважаємо, що в сучасних умовах найбільш фахово ознаки правоохоронних органів визначено Комісією Конституційної Асамблеї з питань правоохоронної діяльності під головуванням В. Я. Тація. Так, характерним для них є те, що це органи виконавчої влади, для яких правоохоронна функція основна; вони здійснюють повноваження, спрямовані на захист прав, свобод людини та охорони правопорядку; уповноважені легально застосовувати примус до людей; мають у своєму складі озброєні формування. На думку В. Я. Тація, правоохоронні органи потребують систематизації, а до їх переліку пропонується включити, зокрема, і Службу правопорядку [14].

Правовий статус, повноваження, принципи діяльності Служби правопорядку визначені в Законі [2]. Так, згідно із статтею 1 Закону, Служба правопорядку – спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни у Збройних Силах України; запобігання і припинення правопорушень; виявлення і розслідування корупційних правопорушень;

захисту життя, прав і законних інтересів військовослужбовців.

У преамбулі Закону зазначено, що метою створення Служби правопорядку є зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України, забезпечення конституційних прав військовослужбовців. У своїй діяльності Служба правопорядку керується Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, а діяльність її будується на принципах законності, поваги до особи, її прав і свобод [2, ст. 2].

«Спеціалізованість» Служби правопорядку полягає в поширенні її компетенції на певне коло суб'єктів, тобто Збройні Сили України та їх структурні елементи, а також важливості завдань (оборони і захисту держави), які на них покладає Конституція України. Зауважимо, що стаття 17 Основного Закону України встановлює суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність України найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу, а стаття 65 визначає захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України – конституційним обов'язком громадян України [1].

Отже, правоохоронну діяльність Служби правопорядку, на нашу думку, можна визначити як форму реалізації функцій держави, що має владний характер і спрямована на зміцнення законності і правопорядку у Збройних Силах України, забезпечення конституційних прав військовослужбовців, шляхом застосування примусових заходів у регламентованих законодавством процедурних межах і процесуальному порядку. Військовослужбовці Служби правопорядку уповноважені державою виконувати її функції. Для цього вони наділені владними повноваженнями, їх статус регулюється нормами публічного права, вони мають право на обов'язкові для ін-

ших осіб рішення і виступають як носії, представники державної влади, маючи право в межах наданих повноважень, надавати обов'язкові для виконання команди, накази [15, с. 220]. При цьому за непокору законному розпорядженню посадової особи Служби правопорядку, публічні заклики до невиконання її вимог передбачена адміністративна відповідальність (ст. ст. 185, 185-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення), а за опір під час виконання службових обов'язків встановлена кримінальна відповідальність (ст. 342 Кримінального кодексу України).

Суттєвою особливістю застосування військовослужбовцями Служби правопорядку засобів примусу є їх право на виключне застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї на ураження. Примусові заходи такого впливу є найжорстокішими і крайніми заходами. Якщо стає неможливим ненавільницький шлях виконання покладених на посадову особу Служби правопорядку обов'язків щодо захисту прав людини на життя, здоров'я, свободу, на забезпечення законності та правопорядку, то вказані заходи застосовуються у суворій відповідності чинному законодавству і в межах розумної достатності. У більшості випадків ефективним буває вже сама погроза застосування примусу та попередження про його можливі наслідки.

Отже, примусові заходи, які відповідно до закону можуть застосовувати військовослужбовці Служби правопорядку, належать до спеціальних заходів запобігання або припинення протиправної поведінки. Оскільки ці заходи спричиняють обмеження особистих прав, вони мають виключне значення, застосовуються як виняток і посідають особливе місце в діяльності Служби правопорядку.

Слід зауважити, що до застосування заходів фізичного впливу, спеціаль-

них засобів і вогнепальної зброї військовослужбовці Служби правопорядку можуть вживати такі попереджувальні заходи: перевіряти документи; проводити особистий огляд та огляд речей; вносити подання щодо усунення порушень закону, причин і умов що їм сприяють; тимчасово обмежувати або забороняти доступ на окремі ділянки місцевості чи об'єкти; зупиняти військові транспортні засоби, обмежувати або забороняти їх рух; вимагати дотримання громадського порядку особами, які намагаються його порушити тощо. Вказані заходи слугують профілактиці правопорушень та попереджують наміри особи його вчинити.

В разі, якщо запобігти вчиненню правопорушення не вдалося, Служба правопорядку зобов'язана вжити заходів щоб його припинити. Враховуючи, що порушення вже сталося (чи триває), Служба правопорядку для оперативності його припинення може використати вищезазначені спеціальні заходи. Адже основна мета припинення правопорушення – звести до мінімуму (не допустити) настання шкідливих наслідків та забезпечити притягнення винних осіб до відповідальності.

Для припинення правопорушення військовослужбовець Служби правопорядку при цьому може застосувати, зокрема: дисциплінарне затримання (ст. 82 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України); адміністративне затримання (п. 4 ст. 262 Кодексу України про адміністративні правопорушення); кримінально-процесуальне затримання особи (ст. 208 Кримінального процесуального кодексу України; ст. 38 Кримінального кодексу України; п. 4 ст. 7, п. 6 ст. 8 Закону [2]).

Крім того, за наявності підстав, уповноваженими посадовими особами Служби правопорядку до правопорушника можуть бути застосовані заходи покарання, тобто притягнення до юридич-

ної відповідальності. В межах компетенції Служба правопорядку має повноваження оперативно («на місці») накладати дисциплінарні стягнення на військовослужбовців, які порушили громадський порядок або військову дисципліну, а також забезпечувати виконання деяких видів кримінальних покарань. Особливостям здійснення цих повноважень доцільно присвятити самостійну публікацію.

Таким чином, наділення Служби правопорядку правом застосування примусу обумовлює особливість її становища в системі державних органів. Це також стосується інших органів, які одержали назву правоохоронних. Аналіз їх правового статусу дає змогу зробити висновок, що своїм об'єднанням під таким найменуванням вони зобов'язані наявній у них можливості діяти методом примусу, тобто це органи примусової підтримки правопорядку. Примус тут розуміється широко, як використання беззастережних односторонніх приписів, що містять не тільки прямі (фізичні), а й опосередковані його форми, в тому числі різні перевірки, заборони, обмеження, стягнення тощо. Мова йде, по суті, про «правопримусові» органи [16, с. 139].

Виходячи із характеристики державного примусу, його визначають як метод державного впливу на свідомість та поведінку суб'єктів, на майно учасників правових відносин для запобігання правопорушенням, покарання та виправлення правопорушників, поновлення порушених прав тощо, який застосовується незалежно від волі та бажання зобов'язаних суб'єктів [17, с. 8-10].

Отже, примус – це багатоаспектна категорія, яка потребує ґрунтовного дослідження. Термін «примушувати» означає схилити людину до певної діяльності за допомогою силового тиску (всупереч його волі), обмежувати свободу вибору. Разом з тим, для державного примусу

характерне те, що він є виключно правовим і застосовується з суворим дотриманням нормативно встановлених підстав, порядку та процедури реалізації заходів впливу.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що Служба правопорядку для виконання покладених на неї правоохоронних завдань і функцій застосовує методи правового регулювання, які мають примусовий (владний) характер; їм притаманні відносини субординації (підпорядкованості), обов'язковості дотримання певних правил поведінки (дисципліни), припису до дій, заборона (обмеження) певних дій під загрозою застосування санкцій, надання можливості вибору одного з варіантів необхідної поведінки, передбаченої в правовій нормі. Для реалізації правоохоронної функції Служба правопорядку уповноважена використовувати методи переконання та примусу. Безперечно, їх застосування сприяє ефективному зміцненню законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України, що в цілому відповідає меті (задуму) створення Служби правопорядку [2].

З іншого боку, визнавши людину найвищою соціальною цінністю, Конституція України заборонила використання Збройних Сил України (її складових), інших військових формувань для обмеження прав і свобод громадян [3, ст. 17]. Отже, у буквальному розумінні, тобто без урахування правоохоронного статусу Служби правопорядку, використання нею примусових заходів суперечить нормам Основного Закону України. Безперечно, що виконання покладених на Службу правопорядку (інші військові формування з правоохоронними функціями) завдань, без застосування примусу (сили) є неможливим. Відтак, на нашу думку, піднята проблематика є неоднозначною, має дискусійний характер і потребує комплексно-

го внесення змін до Конституції України та інших нормативно-правових актів.

Сутність діяльності Служби правопорядку характеризується в першу чергу правоохоронними (поліцейськими) функціями. Завдання ж військового формування для Служби правопорядку є факкультативними, такими, в яких вона «бере участь». Загалом завдання і функції, які покладаються на Службу правопорядку, є невластивими для Збройних Сил України, проте як їх складова, Служба правопорядку не повинна виходити за межі загальних принципів їх функціонування.

Зазначене дає підстави зробити висновки про необхідність удосконалення правового статусу та напрямів діяльності Служби правопорядку шляхом внесення таких змін до Закону [2]: 1) перейменувати її у Військову службу правопорядку України (Військову поліцію), вивести зі складу Збройних Сил України, що позбавить залежності її від командування Збройних Сил України; 2) підпорядкувати Міністру оборони України, як керівнику центрального органу виконавчої влади і військового управління, адже реалізація завдань правоохоронної сфери є функцією виконавчої влади; 3) поширити її компетенцію на інші військові формування держави, насамперед ті, діяльність яких спрямовується та координується через Міністра оборони України; 4) надати повноваження на здійснення окремих оперативно-розшукових заходів для виявлення корупційних правопорушень.

Крім того, вважаємо, що в рамках проведення анонсованої конституційної реформи, доцільно в Основному Законі держави визначити засади діяльності правоохоронних органів держави (органів охорони правопорядку), в тому числі тих, які з урахуванням специфіки завдань, які ними виконуються, одночасно мають статус військового та правоохоронного формування.

Список використаної літератури

1. Конституція України // Офіційне видання Верховної Ради України. – К. : Парламентське видавництво. – 1996. – Ст. 8.
2. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 7 березня 2002 р. № 3099-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 32. – Ст. 225.
3. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академіч. курс : підруч. : у 2-х т. / Ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Юридична думка, 2004. – Т. 1. Загальна частина. – 584 с.
4. Полянський Ю. Є. Теоретичні засади організації і діяльності органів охорони правопорядку в аспекті конституційної реформи в Україні / Ю. Є. Полянський // Вісник Національної академії прокуратури України, 2012. – №3(27). – С. 33-37.
5. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
6. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19 червня 2003 р. № 975-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – Ст. 1440.
7. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.
8. Плигун Ю. С. Поняття правоохоронної діяльності та її суб'єкти / Ю. С. Плигун // Держава і право. – Вип. 17. – 2002. – С. 17-22.
9. Поляков С. Ю. Адміністративно-правові засади забезпечення законності та правопорядку в Збройних Силах України : монографія / С. Ю. Поляков. – Х. : Право, 2012. – 256 с.
10. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права. Навч. посіб. / С. Л. Лисенков. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 355 с.
11. Солов'евич І. В. Державна влада в Україні і місце в ній правоохоронної діяльності: конституційно-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / І. В. Солов'евич. – К., 1997. – 16 с.
12. Тимченко С. М. Судові та правоохоронні органи України. Навч. посіб. / С. М. Тимченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.
13. Комзюк А. Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / А. Т. Комзюк. – Харків, 2002. – 32 с.
14. Про пропозиції щодо визначення поняття та системи правоохоронних органів: Стенограма третього пленарного засідання Конституційної Асамблеї від 6 грудня 2012 р. № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>
15. Ринажевський Б. М. Військова служба правопорядку : монографія / Б. М. Ринажевський : МВС України. – Х. : ХНУВС, 2010. – 338 с.
16. Скаун О. Ф. Теория государства и права : учеб. – Харьков : Консум. Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
17. Шевчук О. М. Засоби державного примусу у правовій системі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. М. Шевчук. – Харків, 2003. – 20 с.